

*TIRLÈ, TIRLÈ KE ARMUNIKA SOPÈ.<sup>1</sup>*  
 PRISPEVEK K SPOZNAVANJU GLASBENEGA IZROČLA ISTROROMUNOV  
 S Poudarkom NA DELU TEODORA BURADE IN PETRUA IROAIEA

Dario MARUŠIČ

ortomuzikolog, 66320 Portoroz, Strunjan 18, SLO  
 ortomusicologo, 66320 Portorose, Strugnano 18, SLO

IZVLEČEK

*Avtor podaja pregled glasbe krajev z istroromunskim prebivalstvom. Pri tem se poleg lastnih virov poslužuje predvsem del Petraua Iroaiea in Teodora Burade. Osnovna ugotovitev je, da so danes Istroromuni le jezikovna skupina, a kljub temu predstavljajo eno od petih avtohtonih etničnih komponent Istre.*

Najpogosteje smatramo dosedanje etnomuzikološke raziskave v Istri kot dobro osnovo za nadaljnje delo. Posebno je dobrodošlo zajetno gradivo (večinoma sicer v rokopisu), ki obravnava pevsko izročilo. Ob previdnem pristopu z obvezno kritično distanco lahko v njenih splošnih obrisih tudi sintetiziramo istrsko glasbeno tradicijo.

Ko se osredotočimo na mikrocelote (geografske, lingvistične, kulturološke), pa moramo nemalokrat marsikateri podatek ponovno pretehtati. Predvsem je pomankljiva prostorska kontinuiteta obstoječega gradiva. Po eni strani je to posledica nenačrtnega (oziroma slabo načrtovanega) terenskega dela, še v bližnji preteklosti prepuščenega posameznikom, po drugi strani pa tudi rezultat nacionalnih polarizacij narodopisja. Nikakor ni moč prezreti, da je do nedavnega velika večina raziskovalcev bila bolj obremenjena z "nacionalnostjo" gradiva kot z njegovo glasbeno pripadnostjo.

Do prvega res načrtnega zbiranja gradiva je prišlo konec štiridesetih let<sup>2</sup>, a šele v šestdesetih letih opazimo

prvi kvalitativni pomik od nacionalnega k antropološkemu z raziskavami Ivana Ivančana, ki je v južni Istri z isto doslednostjo pristopil k tradicionalni glasbi tako Hrvatov kot Italijanov (izšlo: **Istrski narodni plesovi. INU Zagreb 163**). Takrat je bil namreč (vsaj z jugoslovanske strani) dokončno rešen problem pripadnosti Istre in je sožitje med Slovenci, Hrvati in Italijani dobilo tudi svojo institucionalno digniteto.

Iz tega konteksta pa sta izpadla tista dva istrska etnosa, ki nista bila subjekta v mednarodnih arbitrarnih igrah: perojski Črnogorci in Istroromuni. Prvi so bili kot Slovani znotraj splošne jugoslavizacije Istre ignorirani tako zaradi svoje maloštevilnosti kot zaradi nezadostnega etničnega izstopanja.

Problem Istroromunov je vsekakor kompleksnejši. Prvenstveno so tu problematični osnovni kriteriji označevanja (ne določanja!) specifičnosti. Nacionalni lobiji humanističnih znanosti (ki so v določenem državnem nacionalno-političnem kontekstu edini merodajni), postavljajo lestvico vrednosti identitete, ki je v svojem

1 Zaradi lažjega čitanja izgovorjave istroromunščine sem uporabil slovenski pravopis. Romunskega pa sem ohranil v citatih.

2 Skupina pod vodstvom Radosava Hrovatina je v dobro zasnovani akciji terenskega zapisovanja po celi Sloveniji prisla tudi v takratno cono B STO. Gradivo, ki je do danes ostalo v rokopisu, je še zmeraj najpopolnejše, kar imamo s tega območja. A to gradivo zajema le izročilo Slovencev, popolnoma pa so bili ignorirani Italijani, takrat še dobra polovica prebivalstva. V bujskem delu cone B so na terenu bili hrvaški kolegi, kateri so se osredotočili samo na izročilo Hrvatov. Tu je še posebno očitna odsotnost antropološkega pristopa. Napogosteje so zapisovali prav v krajih, ki so bili dvonacionalni in dvokulturni, in vendar ni sledu o italijanskem izročilu, čeprav so jim bili nemalokrat informatorji prav pevci in godci, katerih repertoar je bil absolutno dvokulturni (npr. Vido Pucer Macul).

bistvu absolutno količinska. Priznavanje specifičnih identitet je torej odvisno od čim višjega zadovoljevanja kriterjev z arbitrarne lestvice. Ob pomanjkanju nacionalni politiki tako pomembne jasne "matične" (v našem primeru romunske) pripadnosti, se, jasno, ni mogel razviti koncept recipročnosti kot še vedno najuspešnejši element v mehanizmu javnega priznavanja specifičnosti. Romunsko zavzemanje za istroromunski problem ni nikoli imelo politične teže, tako za časa Avstroogrške monarhije kot za časa Italije. V obdobju Jugoslavije pa sploh ni bilo prisotno<sup>3</sup>. Zaradi maloštevilnosti in marginalnosti ni bil nikoli razvit niti rezervni kriterij "nacionalno-trgovinske" subjektivitete.

Najočitnejši parameter istroromunske specifičnosti je govor, različen od dakoromunskega (ki je postal romunski standardni jezik), a tudi od drugih vzhodnih romanskih jezikov. To je vsekakor zadosten pogoj za določitev istroromunov kot jezikovne skupine.

Širše kulturno so Istroromuni težko ločljivi od svojih čakavskih sosedov in njihova akulturacija je morda bila v veliki meri končana še pred njihovim prihodom v Istro. Tudi njihova zavest o svoji posebnosti je bila le redkokdaj javno izražena, zavedajoč se morda, da bi ob tem bili prepuščeni samim sebi. Edino na popisih prebivalstva so se (ob deklarirani garanciji anonimnosti) s številčnimi nihaji redno pojavljali.

## VIRI ZA SPOZNAVANJE GLASBE ISTROROMUNOV

O istroromunski glasbi imamo zelo malo gradiva. Zvočno gradivo ki, ga je snemal Renato Pernić se nahaja v arhivu Hrvatskega radia-radio postaje Pula. Dva posnetka sta tudi izšla na plošči *Istra. Muzika i tradicija* (RTB LPV-191). Oba sta bila posneta v Žejjanah na Čičariji.

Pesmi iz raznih istroromunskih vasi je izdal Petru Iroaie (*Aşa cantat! Cantece populare istroromane. Cernaui 1936*), a so razen dveh notografiranih primerov to le besedila.

Tako je še danes s čisto glasbenega vidika najpopolnejše delo Teodora Burade (*O Calatorie in Sotele*

*Romanesti din Istria. Jesi, 1896*). Burada opisuje svoje potovanje v istroromunske vasi in nam med drugim poda za takratni čas dokaj strokoven pregled običajev, glasbil in plesa.

Že na prvi pogled se vidi, da so opisani svatbeni običaji ter običaji ob rojstvu in smrti pri Istroromunih enaki kot pri Hrvatih.

Ob novem letu je predvsem v Žejjanah v navadi koledovanje (*koledva*). Koledniki zvonijo z zvonci in pokajo z bičem ter pevsko-recitativno voščijo uspešno leto.

Tudi svatbeni običaji so splošno istrski in jih poznamo že od Valvasorja. Tako prosici pred nevestino hišo najavljajo: "*Noi verit'am intreba vostra poštena fét a dupe nostru fečor, se ve'ci o da akum bire, se ne, mergem rentie*" ("Mi smo prišli prosit vašo pošteno dekle za našega fanta, če nam jo daste, dobro, če ne gremo proč").

## INSTRUMENTALNA GLASBA ISTROROMUNOV

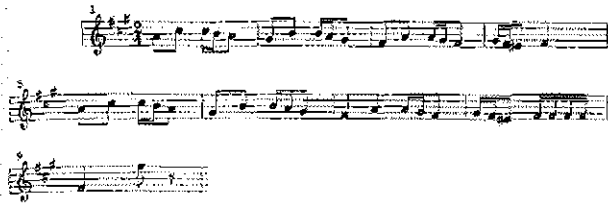
Burada nam sicer ne poda naziva skladbe, ki jo godci igrajo pred nevestino hišo ob njenem odhodu v cerkev, a iz opisa je jasno razvidno, da je ta tako po vlogi kot po napevu ista, kot je hrvaška *pračenje* ali *speljevanje neviste*.



1. notni primer

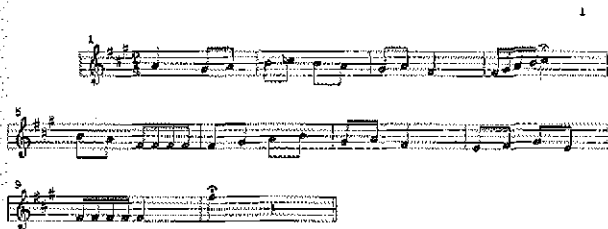
3 Nezanimanje Romunije je konec koncev razumljivo, ker Istroromuni ne spadajo v njen nacionalni korpus kot npr. vojvodinski in madžarski Romuni, kateri so del dakoromunskega etnosa, ki je ostal izven meja nacionalne države. Pri različnih ljudeh, ki so kolikor toliko seznanjeni s prisotnostjo Istroromunov (in tudi pri posameznih Istroromunih), je ta prisotnost vezana na mit o njihovem prihodu iz današnje Romunije. Šolska zgodovina, kar spomnimo se, je zelo reduktivno postavljala sled: Iliri, Rimljani in nato Slovani do današnjih dni, kar je enostavno pomenilo popolno asimilacijo prejšnjega. Nikjer ni bilo govora o na primer kontinuiteti ilirske glasbene tradicije, še danes ohranjene v dinarskem dvoglasju. Tudi o romanski jezikovni kontinuiteti Balkana nismo ničesar izvedeli. Tako se je predbeneski romanski dalmatski govor ohranil na Krku do konca prejšnjega stoletja. Drugi ostanki romanskih govorov so razen v Romuniji (ter Vojvodini in Madžarski) še danes ohranjeni v Makedoniji (Kruševo), Bolgariji (Meglensko območje), Grčiji (Epir), Srbiji (Homolje, okolica Negotina). Romanski govori so bili prisotni tudi v Bosni vsaj do prihoda Turkov, ko se je del romansko govorečega prebivalstva asimiliralo, drugi pa umaknil na zahod in prišel do Krka (tu ne smemo zamenjavati tega prebivalstva z že omenjenim dalmatsko govorečimi, Istre in vasi na Trzaskem krasu. V sami Istri se je to prebivalstvo, ki ga strokovno imenujemo Istroromuni, ohranilo kot jezikovna skupina do danes.

Nato godci igrajo med potjo do cerkve,



### 2. notni primer

in po poroki na poti od cerkve do zeninove hiše. Ta skladba je znana kot **mantinjada** (idem hrv.).



### 3. notni primer

Ob smrti je običaj naricanja. Ta navada se je v Istri ohranila do danes in je to naloga žena (matere, zene, hčere). Če pri hiši ni ženske, ki bi mogla opraviti to nalogo, pokličejo eno ali več sovaščank, ki izmenoma na osnovnem melodičnem obrazcu improvizirajo naricaljke, kot npr:

Me filja,  
a tire ra murit.  
Sirota jo dupa tire,  
če voi face,  
ke nu te voi veči vede.  
to sam sirota,  
n'am niči ur in lume  
neko Domnul.  
Nu va ma čire purta apa,  
če voi akmu fače.  
Čire me-ar žuta?

(Hčerka moja, umrla si. Sirota jaz zaradi tebe, kaj naj naredim, ker te ne bom več videla. Sem sirota, nič več nimam na svetu razen Boga. Nihče mi več ne bo nosil vode, kaj naj sedaj naredim? Kdo mi bo pomagal?)

Od istroromunskih plesov Burada opisuje **kolumbaro** in ga primerja s kolom (rom. hora), a po svojih estetskih kriterijih smatra, da so koraki *făra ordine* (brez reda). Enako meni tudi o drugem plesu **sub picore** (pod noge). Kar je posebno dragoceno, kljub očitni netočnosti pri postavitvi predznakov, a jasno razumljivi melodični zgradbi, so transkripcije glasbene spreniljave. To so ob prejšnjih treh primerih prve objavljene transkripcije godbe sopef in dud.

### Kolumbaro



### 4. notni primer

#### Sub picore



### 5. notni primer

Pri svojih terenskih raziskavah sem od informatorjev dobil le podatek o **kolumbaru**, za katerega so trdili, da je isti kot **balun**, medtem ko se plesa **sub picore** ni nihče spominjal. Ples s hrvaskim nazivom **pod noge** poznamo iz Raklja, isti naziv pa ima tudi ena od figur pri balunu iz vasi Hrboki. V Munah je bil sicer brez podrobnejšega opisa zabeležen ples **nogu va nogu**, sam podatek pa je zanimiv, ker so Mune vas v neposredni bližini Žejan.

V slovarju, ki ga je izdal Ion Maiorescu (*Itinerat in Istria și vocabular istriano-roman. București, 1900*), je omenjen tudi ples *invertel* z razlago: "jocul cu *invertitul* (ples z obračanjem). *Obračanje* je tudi ena od figur baluna, tako da lahko domnevamo, da sta *invertel* in *sub pičore* morda le figuri istega plesa.

Kot navaja Mario Ranieri Cossar (*I balli del popolo istriano nei primi decenni del novecento. Paggine istriane, V, 1955, str. 29-33*), je bilo 22. 7. 1934 v Portorožu folklorno srečanje, kjer je nastopila tudi skupina iz Šušnjevice s plesom *la drumena* ob spremljavi meha. Kljub najboljši volji nisem niti s pomočjo Šušnjevcov uspel razvozlati za kateri ples gre.

### GLASBILA

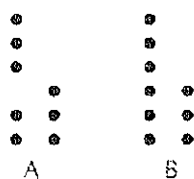
Danes v tradicionalnem kontekstu plešejo le še v Žejanah. Žejansko polko spremlja godec na dvostrunsko tamburico, ki je v Istri posebnost Čičarije. V Žejanah jo imenujejo *cindra* in nanjo trzajo s *strehuljo* (dobesedno: lopatica). Ena od variant stalne melodije je sledeča:



### 6. notni primer. Izvaja Tone Sanković

V poglavju o glasbilih Burada dokaj precizno opiše dude, sopele in dvojnice.

Dude (*fölele*) imajo dvojno piščal s šestimi luknjicami na desni in tremi na levi strani. Piščal imenujejo *mišnicele*, cev, v katero se piha pa *garličul*. Zanimivo je, da je razpored luknjic na tej piščali edinstven v Istri (glej skico).



A: običajna razvrstitev luknjic pri istrskih dudah.  
B: razvrstitev luknjic pri istroromunskih dudah.

O glasbilih supelele, pravilno navaja, da sta podobni oboi, za razliko od drugih tedanjih in še poznejših pišcev, ki sopele nerazumljivo vedno primerjajo s klarinetom. Velika sopele je dolga 70 centimetrov in ima šest luknjic. Mala meri v dolžino 50 centimetrov in ima tudi šest luknjic. Pri obeh je trsteni jeziček piska. Sopele uporabljajo le Istroromuni pod Učko, medtem ko Zejanci igrajo na *šurle* (dvojnice).

Vsa opisana glasbila je Burada dobil in jih podaril bukareškemu muzeju, tako da lahko verjamemo verodostojnosti njegovih opisov.

Avtor poglavje zaključuje s stavkom: "*Alte instrumente de musica afara de aceste, nu am vedut la locutorii romani din Istria* (Drugih glasbil razen teh v istrskih romunskih vaseh nisem videl)". Ob tej ugotovitvi nas posebno čudi odsotnost že omenjene cindre. V Maiorescujevem slovarju najdemo *citer* tolmačeno kot piščal iz Žejan, kjer jo imenujejo še *pisk* in *šurli*. Tudi Josif Popovici (*Dialectele romine. Halle, 1909*) omenja *citere* kot piščal. Če opustimo malo verjetno možnost, da vsi trije avtorji enostavno niso imeli priložnosti se v Žejanah srečati z dvostrunsko tamburico, lahko odsotnost glasbila tolmačimo le kot dejansko neuporabo levega do začetka našega stoletja. To bi pomenilo, da so Istroromuni pozneje prevzeli od svojih hrvaških sosedov ter jo poimenovali z že obstoječim nazivom, ki se je nanašal na morda edini tip glasbenega instrumenta, ki so ga uporabljali v vasi. To je sicer pogosta praksa pri ljudski terminologiji, ko imajo različna glasbila isto ime in, da isto glasbilo imenujejo različno<sup>4</sup>.

### GLASBENA PLAT PEVSKEGA IZROČILA

O glasbeni plati pevskega izročila območja pod Učko (tudi hrvaških vasi) vemo zelo malo. Sam sem večkrat raziskoval na tem terenu, a nisem uspel zabeležiti nič pomembnejšega. Večina informatorjev se ne spominja niti fragmentov pesmi in le nekateri starejši bi znali potrditi, da se je nekoč pelo "kot Labinjani". In vendar je že tak osnovni podatek morda potrditev, da je pevsko izročilo bilo po vsej verjetnosti (razen jezikovno) identično pri Istroromunih in Hrvatih. Analiza besedil ter ostali glasbeni repertoar nam to vsekakor potrjujejo.

Tudi za Žejane, velja da je glasbena podoba njihovih pesmi (z nekaterimi lokalnimi specifičnostmi) enaka kot po celi Čičariji. A tu je izročilo še zmeraj

4 V Brestu so gusle tako orglice kot glavnik in papir. Po mnogih krajih severne Istre je piščal vsako pihalo. Tudi v označevanju igranja lahko pride do nesporazumov. Po severozahodni Istri je piskanje igranje na katerokoli glasbilo ("piska na vjulia in kitaro"), medtem ko je v srednji Istri ista dejavnost označena kot sopet, čeprav bi ta termin bil logičen prav kot piskat le v zvezi s pihali.

zivo, tako da imamo opravka z dejstvi. Petje Čičarije v etnomu-zikologiji označujemo kot **bugarjenje**<sup>5</sup>, po najbolj razširjenem ljudskem terminu za ta tip petja (druga, redkejša, naziva, ki sem ju zabeležil, sta **po starinsko in na dugo**). Ta stil se razlikuje (sicer ne radikalno) od petja ostale Istre. Bliže je pevski tradiciji Cresa in Krka (**starinska nota**), vzporednice pa najdemo v Liki, Dalmatinski Zagori, predvsem pa v Baniji in zahodni Bosni. Nekatere zabeležene pesmi iz Bele krajine tudi spadajo v ta kontekst. Žarišče tega stila je vsekakor dinarsko (glej 3. opombo).

Žejanci svoje pesmi pojejo bodisi v skupinskem dvo-glasju,



oj lje-pu-re nu žu-ka, ke to ba-to  
naa-ja ta. ož lje-pu(3)-re nu žu-ka,  
ka te ba-to naa-ja to ka te ba-to naa-ja ta.

### 7. notni primer. Izvaja skupina moških

bodisi ob spremljavi cindre.



glas  
cindra  
nig-ru kod-ru ze-len bor, ko-nas-ku te pre go-var,  
nig-ru kod-ru ze-len bor, ko-nas-ku te pre go-var,  
ko-nas-ku te pre go-var.

### 8. notni primer. Izvaja Toni Sanković

#### TEKSTOVNA PLAT PESMI

Tekstovno imajo, kot že omenjeno, istroromunske pesmi pogosto zelo konkretne stične točke s pesmimi Hrvatov, a vsekakor najdemo tudi nekatere originalne prvine. Naslednji primeri so vzeti iz dela Iroaiea.

1. Fetica mušata  
rozile berit a.  
Mladiću a verit  
si av o zbudit:  
-Skol te, feto, skol te,  
rozile ti a uvenit,  
karle tu ai naberit.  
-Neka, neka uveni!  
Ate oi naberi.  
-Si mladiću s'a nšurat,  
karle l'ai ljubit.  
-Neka, neka se nšura!  
Prostu lui a fost.  
Dela mire otprostit,  
dila Domnu sprokolnit.  
Vedru čer a zagirmit  
si a je učis.

<sup>5</sup> Etimologija naziva bugarjenje je še vedno nejasna. Verjetno je izključena zveza z Bolgari. Ob raznih razlagah je še najbolj verodostojna tista, ki ta termin povezuje s petjem bugarstic v svojevrstni antitezi, ki postavlja na eno stran tekstovno plat bugarstic kot pesmi dolgega verza, na drugi pa sam način petja v nestalnem ritmu z obilo vokalizacije. A tudi ta teorija ne rešuje etimološkega problema.

(Lepa deklica je rože brala. Prišel je mladenič in jo zbudil. Vstani deklica, vstani, rože so ti ovenele, tiste, ki si jih nabrala. Naj ovenejo! Druge bom nabrala. Mladenič, ki si ga ljubila, se je oženil. Naj se je oženil! Prosto naj mu bo. Od mene oproščen, od boga preklet. Vedro nebo je zagrmelo in ga je ubilo.)

2. Mušata feta rožice berit a,  
ktra frajeru mislit a.  
Frajeru verit a  
e o pozdravit a.  
Lu frajeru bukclu regaleit a.

(Lepa deklica je rože brala, na fanta mislila. Fant je prišel, jo pozdravil. Fantu je sopek darovala.)

3. Mušata rožica de radiči,  
nu me lasu de mladiči.  
Mušata rožica de kumpir,  
frajeru nu'm daje mir.  
Mušata rožica de salata,  
kmoče a me frajer misle la ata.

(Lepi radičev cvet, ne pustim se fantom. Lepi krompirjev cvet, fant mi ne da miru. Lep solatin cvet, sedaj moj fant misli na drugo.)

4. N'ari frike nis de mire,  
se la soldat me robire.  
Io mušat t'oi piset,  
pisma te va veselei.

(Ne boj se za mene, če me poberejo za vojaka. Lepo ti bom pisal, pisma te bodo veselila.)

5. Štelica je zalosna  
kara pre mire svite.  
Ši zalosna va tot fi;  
jo i planže, ja va sviti.

(Zvezdica, ki zame blešči, je žalostna. In mora biti žalostna, jaz jočem, ona bo bleščala.)

6. Mažrana s'a zelenit,  
fetele s'a veselit.  
Mažrana 'v ovenit,  
fetele s'a žalostit.

(Majaron se zeleni, dekcle se veseli. Majaron je ovenel, dekcle se žalosti.)

### ZAKLJUČEK

Že dolgo je istroromunska identiteta predvsem stvar posameznikov, nemalokrat samo družinska zadeva. A vendar še zmeraj živi, torej je sprenevedanje o njenem obstoju naravnost apologija asimilacije. Ker je politična volja centralističnih držav težko premakljiva iz svojega etnocentričnega samozadovoljstva, je težko pričakovati, da bi se v kratkem lahko karkoli spremenilo na političnem planu. Zato lahko le razumniki, vsaj v minimalni meri, pripomorejo k realnem slikanju istrske podobe avtohtonosti, v katero ob Slovencih, Hrvatih in Italijanih vsekakor spadajo še perojski Črnogorci in Istroromuni.

### RIASSUNTO

*L'autore illustra la musica delle località abitate dagli istroromeni. Per farlo, ricorre a fonti proprie, soprattutto all'opera di Petru Iroaie e Teodor Burada. La conclusione fondamentale è che gli istroromeni sono oggi soltanto un gruppo linguistico, ma che tuttavia rappresentano una delle cinque componenti etniche autoctone dell'Istria.*